

ZDENĚK FARKAŠ

K OTÁZKE ŽIAROVÉHO POHREBNÉHO RÍTU ĽUDU S LENGYELSKOU KULTÚROU V OBDOBÍ MLADÉHO NEOLITU

Zo staršieho stupňa lengyelskej kultúry (LgK I) sa doposiaľ podarilo čiastočne preskúmať 10 až 11 pohrebísk s takmer 1 100 pohrebmi. Deväť z nich leží v Maďarsku — Zengövárkony (368 hr.), Lengyel (približne 130 hr.), Pári–Altacker (9 hr.), Pécsvárad–Aranyhegy (8 hr.), Willánykövesd (28 hr.), Mórággy–Tüzködomb (približne 110 hr.), Aszód (220 hr.), Csabdi–Télizöldes (35 hr.) a Szeksárd–Ágostonpuszta (20 hr. — Wosinsky 1888; 1890; 1891; Dombay 1939; 1958; 1960a; 1960b; Torma 1969; 1971; Antoni 1982; Kalicz 1985; Zalai–Gaál 1986; 1996). Na Slovensku do tohto okruhu pamiatok zatiaľ patrí iba Svodín (161 hr.) a azda aj lokalita ležiaca na rozhraní katastrov obcí Santovka a Domandice (Pavúk 1977; 1987; 1997; Němejcová–Pavúková 1986, 133a n.; 1998, 38 a n.). Na rozdiel od LnK v LgK pochovávali na pravdepodobne dočasne opustenej časti sídlisk. Hroby, ako v predchádzajúcom období, vytvárali rôzne veľké zoskupenia, často členené na menšie časti, oddelené pásmi bez pohrebov. Na pohrebiskách, zatiaľ známych iba vo východnej oblasti LgK, ukladali mŕtvych do zeme prevažne v skrčenej polohe na pravom alebo ľavom boku. Prevládala orientácia tela v smere V–Z alebo Z–V, pravda s častými, niekedy aj dosť výraznými odchýlkami tak, aby pohľad zosnulých sa upieral na J až V. Oproti strednému neolitu boli hrobové prílohy častejšie a zvyčajne pozostávali z jedného až niekoľkých kusov keramiky, pracovných nástrojov, súčastí odevu, ozdôb a pod. Popri „štandardných“ pohreboch sa však objavujú aj pohreby v netradičnej polohe, napr. na bruchu alebo chrbte, pohreby so sekundárne odstránenými časťami tela, predovšetkým lebkou alebo končatinami. Známe sú tiež sekundárne pohreby, hroby zámerne poškodené a „kenotafy“.

Doposiaľ sa však podarilo odkryť iba 15 žiarových hrobov (asi 1,36 % všetkých pohrebov. Našli sa v Aszóde (Kalicz 1985, 99), kde tvoria necelých 7 %. Zvyčajne ich uložili do neveľkých jamiek hlbokých 0,25 až 0,45 m (Kalicz 1971, 19; 1985, 99; Kalicz – Kalicz-Schreiber 1983–84, 314). Nemožno preto vylúčiť, že niektoré zničili neskoršie zásahy do terénu. Telá spálili mimo miesta posledného odpočinku a do hrobu sa dostala iba časť popola s kostičkami (Kalicz 1971, 18). Pozostat-

ky uložili do nádoby alebo vsypali do jamky a prekryli či obložili sprievodnou keramikou, napr. hr. 105, 147, 149 a 178 (Kalicz 1985, 25 a n.). Výbava žiarovycl a kostrových hrobov sa veľmi neodlišovala. V niektorých sa našla iba nádoba použitá ako obal alebo kryt na pozostatky (napr. hr. 176 a 177), inokedy boli keramické prílohy početnejšie (maximálne však 5 nádob). K najčastejším prílohám patrili misy, misy na nôžke, vázy a predovšetkým poháriky, niekedy doplnené kamenými nástrojmi. V hr. 105 bol zlomený sekeromlat, v hr. 178 fragment sekeromlatu v kombinácii s plochou sekerkou a raz sekerka. Z ozdôb sú známe iba koráliky, niekedy so stopami ohňa (Kalicz 1971, 19; 1985, 99), výnimočne uložené do pridanej nádoby (Kalicz 1985, 26).

Žiarové hroby síce v Aszóde nevytvárali samostatný celok, ale väčšina, osem, bola súčasťou skupiny „a“ zo západnej skupiny pohrebov, pozostávajúcej z 31 hrobových jám (Kalicz 1985, 97 a n.). Mali tu teda až 25,8 percentné zastúpenie.

So žiarovým pohrebným rítom sa však po prvý raz stretávame v prostredí lengyelskej kultúry už počas lužianskej skupiny, ktorú J. Pavúk (1981, 257 a n.) so skupinou Sé-Wöbling zaraďuje do tzv. protolengyelského stupňa. Vzhľadom na náplň oboch skupín (tvary keramiky, ich výzdoba, kamenná brúsená a štiepaná industria, plastika, charakter sídlisk, objavenie sa prvých kruhových opevnení, pohrebný rítus, pochovávanie v pravdepodobne opustenej časti osady a pod.), ekonomiku, územné rozšírenie i zreteľné väzby na nasledujúci vývoj ich zrejme možno v zhode so starším triedením (napr. Neustupný-Točík 1958, 18; Novotný 1962, 201; Točík-Lichardus 1966, 83) považovať za integrálnu súčasť LgK, za samostatný včasolengyelský stupeň.

Z lužianskej skupiny sú zatiaľ správy o väčších zoskupeniach hrobov predovšetkým z katastra obce Abrahám, Zeleneč (Novotný 1962, 22 a n.) a pravdepodobne aj Moravany nad Váhom (materiál uložený v NHM vo Viedni). Hroby však zatiaľ boli preskúmané odborníkmi iba v Nitre-Mlynárčiach a Lužiankach (Budinský-Krička 1947, 60; Novotný 1962, 155, 161 a 244 a n.). Medzi žiarové hroby ráta B. Novotný (1962, 155) hr. 8 z Nitry-Mlynárieč (na spálených pozostatkoch ležal okrem drobných fragmentov keramiky aj kopytovitý klin a škrapadlo) a hr. 11. Ten zapustili do zásypu hr. 12, patriaceho LnK. Našla sa v ňom sílexová čepeľ a časť plnej nôžky. V Lužiankach sa podarilo zdokumentovať 17 pohrebov, z toho 12 kostrových, 4 azda symbolické a jeden žiarový (hr. 1/1956). Spálené pozostatky voľne vsypali do jamky zahlbenej 0,5 až 0,65 m do terénu a do jej východnej časti umiestnili 9 sekundárne silno poškodených nádob. V strede stála putňa obklopená putňou č. 2, zvonovite prifilovanými nádobkami (jedna z nich bola hore dnom), súdkovitou nádobou, vázou a miskou na nôžke. Výbavu doplnil žiarom popukaný sekeromlat, najmenej 2 spondylové koráliky a 8 zvieracích rebier (Novotný 1962, 104 a 270 a n.). Napriek absencii pozostatkov v tzv. symbolických hroboch nemožno vylúčiť, že niektoré z nich, predovšetkým hr. 3 a 4/1956, uložené do jednej z tej istej kruhovej jamky (Novotný 1962, 273 a n.), patria medzi žiarové hroby.

Okrem pohrebísk je z územia Moravy, Slovenska, Rakúska a Maďarska publikovaných približne 100 lokalít, sídlisk alebo ojedinelých nálezov, kde sa našli pozostatky vyše 180 osôb.

Do prvej kategórie objektov s ľudskými kosťami na sídliskách patria skutočné hroby. V nich uložili mŕtveho do zeme v skrčenej polohe na pravom alebo ľavom boku, s rukami zvyčajne smerujúcimi k tvári. Nebožtíkov obvykle vybavili na poslednú cestu aj prílohami. Často iba predbežné zverejnenie nálezov umožňuje predpokladať, že vo výbave sa objavujú predovšetkým misy, misy na nôžke, poháriky a pod. Oproti pohrebiskám je však na sídliskách o čosi vyššie zastúpenie bežných kuchynských tvarov, napr. hrncov. Aj tu niekedy dali keramiku do hrobu vo fragmentárnom stave, uložili ju na bok alebo hore dnom. Zvláštnosťou je antropomorfná plastika z hrobu muža v Haid (Kloiber–Kneidinger–Perlwieser 1971, 38 a n.), ktorý sa od ostatných známych hrobov LgK odlišuje aj zachovanou výdrevou bočných stien, uložením pozostatkov vo vystretej polohe a „adoračným“ gestom rúk.

Kamenná brúsená industria nebola v hroboch na sídliskách častá. V Slovenských Ďarmotách sprevádzal pozostatky muža nepodarok sekeromlatu a sekerka. V Haid sa našiel sekeromlat, kamenné nástroje sú známe aj z Ořechoviček u Brna, Poysdorfu (tu sú jediným sprievodným materiálom dvoch mŕtvych) a Retz. Pomerne vzácnou prílohou boli sílexy, známe napr. z Patiniec, hr. č. 2, Slovenských Ďarmot, Ořechoviček u Brna, Maissau, Unter Winden a pod. Drviace podložky sa našli v hroboch vo Veľkých Hošticích, Bissambergu a Maissau, boli však aj v celkoch, v ktorých sa nachádzajú ľudské kosti v nerituálnej polohe a mohli tak súvisieť s dobovým kultom (Makkay 1978, 13 a n.) Nádobka naplnená červeným farbivom, pridaná k pohrebu z Vedrovic–Zábrdovic pripomína zvyk ojedinelo sa objavujúci na Morave už v prostredí VK (Kazdová 1989–90, 127 a n.). K ozdobám odevu a šperkom patrili predovšetkým koráliky z náhrdelníkov. V detskom hrobe z Patiniec pozostával z perličiek zo spondylu, pravdepodobne schránok trefohorných červov a medi (Cheben 1983, 93; 1989, 66), po prvý raz doloženej mimo väčšej nekropoly. Spondylové valcovité koráliky pochádzajú z hrobu dospelého v Patinciach, prizmatické vápencové z Čabu–Sily a dentáliové z Telnice, ktoré vo Vedrovicích–Zábrdovicích skombinovali s kostenými kotúčikmi. V Haide sa z náhrdelníka zachovala iba spondylová trubička, ale mŕtvy mal pri sebe nášivky z opaska, ktorého súčasťou azda boli aj kamenné valcovité koráliky z Reichersdorfu. Medzi ozdoby patrili aj kotúčiky z mušle z hrobu dieťaťa zo Strass a kostený prsteň z Burgschleinitz. Samostatnú skupinu príloh predstavujú pozostatky zvierat. V Brodku u Prostějova (Sněhotice) sa v jednom z hrobov našla kostra psa, v Mühlbachu zas vyššie ležiacu mŕtvolu delila od psa vrstva zeminy. Ovečka alebo kozľa sa našlo v Unter Winden a teľa prekryvalo nohy mŕtveho v jednom zo svodínskych hrobov. Kostí alebo celú časť zvieracích tiel sa často objavujú aj pri tzv. zvláštnych pohreboch. Napr. v Brne–Královom poli ležala v jame spodná polovica skeletu ženy s prílohami, kostrou prasata bez hlavy a časťou zajaca pod kusom kameňa.

Rituálne pohreby na sídliskách možno rozdeliť na dve skupiny:

A. — tie, pre ktoré vyhlbili hrobové jamy

B. — tie, kde pre pietne uloženie mŕtveho využili viac či menej zaplnené sídliskové jamy.

Rozdiel medzi rituálnymi pohrebmi v objektoch a nerituálnym pohodením niektorých jedincov do priehlbín na sídlisku však nemusí byť zreteľný. Zvláštnu polohu, známu z Balkánu a predtým mezolitu, zaujímal napr. kostra muža z Bisambergu, ktorého azda uložili do zeme v sediacej polohe s rozťahnutými nohami (Urban 1979, 9). Úpravy hrobových jám boli zriedkavé a okrem výdrevy z Haid k nim azda patrilo iba kamenné obloženie z Malých Kršteňan a Eisenstadtu.

Vo Svodíne pod dlážky niektorých domov rituálne uložili mŕtvolky detí, pri ktorých je ťažko rozhodnúť, či boli stavebnou obetinou, alebo niektoré deti pochovávali tak, aby po smrti ostali v okruhu svojej rodiny (Němejcová–Pavúková 1980, 146; 1998, 29).

Okrem kostrových hrobov sa v osadách ojedinele objavili aj hroby „symbolické“, ku ktorým by mohol patriť hr. 1 z Hurbanova (Čaplovič 1956, 318 a n.) alebo nádoby z Hulína (Košťušík 1973, 24). Zvláštnou skupinou v rámci rituálnych pohrebov sú hroby žiarové. Na Morave sú známe z obdobia MMK Ib z Jaroměřic nad Rokytou, Vedrovic a azda aj Hlubokých Mašůvek.

V Jaroměřicích nad Rokytou v neveľkej jamke stála hrncovitá nádobka naplnená spálenými kostičkami. Na nich ležala menšia, červeno maľovaná nádoba. Vedľa nich sa našla miska, miska na nôžke, hrnček a časť hlinenej lyžice (Vildomec 1928–29, 37; Košťušík 1979, 14 a n.; 1980, 57 a n.). Vo Vedrovicích–Zábrdovicích, v polohe Široká u lesa spálené pozostatky v obj. 135 prekryvala miska obrátená hore dnom (Košťušík 1979, 14; Humpolová 1992, 62 a n.; Podborský 1993, 134). Z Hlubokých Mašůvek pochádza zo sídliska menšia putňa obsahujúca pravdepodobne spálené ľudské zvyšky (Humpolová 1992, 64).

V Rakúsku k nim patrí nález z Eggenburgu a azda aj Rabensburgu, ktoré sú však oproti moravským o čosi mladšie. V Eggenburgu, pol. Zogelsdorferstrasse, odkryli na dne obj. 7 menšiu jamku, pri ktorej SZ okraji stál červeno–bielo maľovaný hrnček, pohárik a 2 lievikovite roztvorené misky z rozhrania stupňov MOG Ib a IIa. Pred nimi ležali spálené kostičky s 23 hríbovými gombíkmi z mušlí a zvyšky lebky a spodnej čeľuste ovce alebo kozy (Urban 1979, 15; Ruttkay–Teschler–Nicola 1983, 212 a n.). V Rabensburgu zachytili sondou fragmenty nádob LnK a LgK premiešané spálenými kostičkami (Urban 1979, 15).

Žiarové hroby na sídliskách z mladoneolitického obdobia (3 až 6) sú pomerne zriedkavé a ich vyššie percentuálne zastúpenie je zreteľné až od staršieho eneolitu. Na jeho počiatok pravdepodobne patrí hrob z Hollenburgu (Urban 1979, 15), Viedne–Langenzersdorfu (Schmiedt 1964, 5 a n.; Urban 1979, 15), Ursprungu (Urban 1979, 16) či Siegendorfu (Ruttkay 1985, s. 217). S podobnou tendenciou sa možno stretnúť aj na Morave (Rakovský 1984, 19; Humpolová 1992, 61 a n.) a kremácia po lužianskej skupine sa na západnom Slovensku opäť objavuje až v ludanickej skupine a skupine Bajč–Retz (Farkaš–Novotný 1993, 64 a n.).

Medzi nerituálne pohreby patria okrem mŕtvol pohodených do jám aj nálezy ojedinelých kostí v objektoch, často so stopami násilných zásahov. Niektoré z nich, napr. z Langenlois (Pittioni 1954, 160; Friesinger 1964, 1; Urban 1979, 12) prešli ohňom, ale skôr než so žiarovým rítom súvisia s antropofágiou alebo inými rituálnymi úkonmi. V Hankenfelde rozlámané a čiastočne opálené kosti troch mladých jedincov, predovšetkým lebiek, sprevádzaných zvieracími kos-

ťami, keramikou a drviacou podložkou (Friesinger 1964, 8 a n.) nevyklučujú, že ide o objekt spätý s dobovým rítom, ktorého súčasťou azda bola aj rituálna antropofágia. Skôr s kultom, ako so skutočným pohrebom súvisí aj nádoba naplnená spálenými zlomkami kostí jeden až šesťročného dieťaťa zo Szakály-Rétiföldek (Zalai-Gaál 1984, 35).

Pôvod žiarových hrobov v mladoneolitickom prostredí LgK, predovšetkým v Rakúsku a na Morave, sa zvykne hľadať v kontaktoch s VK. V Čechách sa predovšetkým vďaka odkrytiu troch pohrebísk pomer medzi žiarovými a kostrovými hrobmi VK pohybuje v pomere takmer 1:1 (Zápotocká 1998, 128). Aj tu mŕtvych spálili mimo miesta posledného odpočinku a pozostatky, často nie všetky, uložili do pomerne plytkej jamky. Popol s kostičkami zvyčajne vysypali na kôpku, inokedy ho vložili do keramického alebo organického obalu, prípadne voľne rozptýlili medzi a niekedy aj do pridaných nádob. Sprievodná keramika, často v zlomkoch, bola oproti predchádzajúcemu obdobiu pomerne hojná, od jedného do 15 ks (Praha-Bubeneč). Zatiaľ čo nádoby zvyčajne neprešli pohrebnou hranicou, tak časť pracovných nástrojov nesie výrazné stopy žiaru. Prekrytie niektorých hrobov kameňmi môže poukazovať aj na prípadný mohylový násyp (Horáková-Jansová 1934, 28 a n.; Steklá 1956, 712). Na Morave a v Rakúsku, kde došlo k priamemu kontaktu ľudu VK a LgK, sú však zatiaľ známe iba hroby kostrové (Kazdová 1992, 7 a n.). Inhumácia v staršom a strednom neolite prevládala aj na SV Karpatskej kotliny, kde okrem spálených pozostatkov malého dieťaťa uložených s obilím do antropomorfnej nádoby starčevsko-krišskej kultúry z Hódmezövásárhely-Gorzy (Hoffmann 1973, 9; Veit 1996, 216 a n.) patrí k najstarším až hrob z Veľkých Raškoviec (Vizdal 1973, 59 a n.), blízky okruhu malickej skupiny.

Stopy po čiastočnom opálení ľudských pozostatkov či spálení mŕtvol sú známe už v paleolite (Schlenter 1960, 1 a n.) a mezolite. Nemožno ich však vždy považovať za dôkaz vyhraneneho pohrebného rítu s pevnými zákonitostami a jasným ideologickým zdôvodnením. Do mezolitu patria kôpky spopolnených kostí z dánskeho Vadbaecku či Ostorfu v Nemecku, k nim pristupujú „žiarové hroby“ z okruhu komornickej kultúry z Wieliszewa, Melstedtu či ľavobrežia Bugu na Ukrajine (Guminski 1980, 12; Hoffmann 1989, 99). Za prvé skutočné pohrebisko so žiarovými hrobmi sa zvykne považovať jaskyňa Mugharet el-Kebara či el-Wad z okruhu natufienskej kultúry, s pozostatkami 75 jedincov (Schlenter 1960, 1 a n.; Hoffmann 1973, 90). Spálené zvyšky ľudí z chaláfskej vrstvy v Mersine sa však pokladajú za pozostatky zabitých a takto celkom fyzicky zlikvidovaných protivníkov (Hoffmann 1973, 91). Na Balkáne k najstarším dokladom žiarového rítu patrí 10 pohrebov lepensko-virskej kultúry z Vlasac, prevažne zo stupňa Ia. V štyroch prípadoch vysypali pozostatky spálenej mŕtvoly do okrúhlych alebo elipsových jám, v šiestich kôpky kalcinovaných kostičiek uložili na úroveň dlážky pôvodných obydľí, príp. ich obložili kameným vencom (hr. 45a). Správy sú aj o čiastočne spálených telách, príp. na spopolnené kostičky postavili neporušenú lebku (Srejovič-Letica 1978, 149; Srejovič 1979, 51). Iba o čosi mladšie sú žiarové hroby z protoseskelskej a seskelskej kultúry (Voight 1963, 195; Hoffmann 1973, 84).

V Poľsku sa azda pod vplyvom mezolitickeho podložia objavil prvý neolitic-
ký žiarový hrob v prostredí starej LnK v Grodku Nadbužnom (Kempisty 1962,
284 a n.). Žiarové hroby však neboli neznáme ani v počas mladšej LnK. Už
J. Pavúk (1972, 39) nevyučoval, že buldozér pri odkrývaní pohrebiska v Nitre
zničil niekoľko plytko zapustených hrobov so spálenými pozostatkami. Novší
výskum v Kleinhadersdorfe (Rakúsko) zachytil okrem kostrových aj hroby žia-
rové, pravdepodobne zo záverečnej fázy pohrebiska (Neugebauer–Neugebauer
1987, 194; 1988, 265; 1989, 167; Neugebauer–Maresch 1992, 5 a n.). Kremácia
je v LnK doložená aj v Nemecku a v príľahlej časti západnej Európy, kde pre-
dovšetkým v mladších obdobiach predstavuje až 15 % všetkých pohrebov
(Peschel 1992, 192). Žiarový pohrebný rítus sa teda objavil skôr, ako na prelo-
me LnK/VK (Hoffmann 1989, 105) a na pomerne rozsiahlom území je charak-
teristický predovšetkým plytkými hrobovými jamami, uložením iba časti po-
zostatkov priamo do zeme alebo obalu z organického materiálu a ich prípadným
prekrytím keramikou. Výrazná je aj pomerná chudoba žiarových hrobov
(Peschel 1992, 193). Výbava žiarových hrobov LgK a VK je oproti tomu bohat-
šia a neodlišuje sa od výbavy hrobov kostrových. Ako v LnK, tak VK a LgK
nemožno doložiť väzbu žiarového pohrebného rítu na niektorú skupinu obyva-
teľstva, napr. podľa veku alebo pohlavia. Súčasné poznatky dovoľujú predpo-
kladať, že kremácia sa do pohrebného rítu VK dostala z oblasti LnK, zatiaľ čo
pri LgK nemožno vylúčiť ako vplyv VK, predovšetkým v západnej časti jej roz-
šírenia, tak starších miestnych tradícií.

LITERATÚRA

- Antoni, J. 1982: Régészeti kutatások a Dunántúlon I. Óskori elődeink Csabdíban. Tata.
Budinský–Krička, V. 1947: Slovensko v mladšej dobe kamennej. In: Slovenské dejiny I, Bratisla-
va, 55–67.
Čaplovič, P. 1956: Hurbanovo–Bacherov majer, neolitické sídlisťe, AR 8, 311–321.
Dombay, J. 1939: A Zengővárkonyi óskori telep és temető. Archaeologia Hungarica 23. Budapest.
Dombay, J. 1958: Kőrészori és kora–vaskori település nyomai a Pécsváradi–Aranyhegyen. In:
JPMÉvk (nečíslované), 53–102.
Dombay, J. 1959: Próbaásatás a Villánykővesdi kőrészori lakótelepen. In: JPMÉvk (nečíslované),
55–71.
Dombay, J. 1960a: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. Beiträge zur Kultur des
Aeneolithikums in Ungarn. Budapest.
Dombay, J. 1960b: Pécsváradi–Aranyhegy (kom. Baranya), AÉ 87, 229.
Farkaš, Z. — Novotný, B. 1993: Mladšia a neskorá doba kamenná (neolit a eneolit). In: Štefano-
vičová, T. a kol.: Najstaršie dejiny Bratislavy, Bratislava, 39–79.
Friesinger, H. 1964: Beiträge zur bemalten Keramik Niederösterreichs, AA 35, 1–13.
Guminski, W. 1980: Kto wprowadził ciałopalenie w Europie środkowej? Z otchłani wieków 46, 11–17.
Hoffmann, E. 1973: Zur Problematik der bandkeramischen Brandbestattungen in Mitteleuropa,
JfMV 57, 71–103.
Hoffmann, E. 1989: Die Anfänge des Brandritus — Versuch einer Deutung. In: Religion und Kult
in ur- und frühgeschichtlicher Zeit, Berlin, 99–110.
Horáková–Jansová, L. 1934: Žárové hroby s vypíchanou keramikou v Praze–Bubenči. In: Zprávy
českosl. státního archeologického ústavu 4 (za r. 1931), Praha, 28–45.

- Humpolová, A. 1992: Žárové pohřby v kultuře s moravskou malovanou keramikou. In: *Pravěk* NŘ 2, 61–75.
- Cheben, I. 1982: Záchraný výskum v Patinciach. In: *AVANS* 1981, Nitra, 93–95.
- Cheben, I. 1989: Archeologické doklady osídlenia Patiniec. In: *Balneologický spravodajca* 28, Piešťany, 59–74.
- Kalicz, N. 1971: Siedlung und Gräber der Lengyel-Kultur in Aszód. In: *MAI* Ung 2, 15–25.
- Kalicz, N. 1985: Kökori falu Aszódon. Aszód.
- Kalicz, N. — Kalicz-Schreiber, R. 1983–84: Aszód. Siedlungswesen und Wirtschaft einer Siedlung aus der Frühphase der Lengyel-Kultur in Nordungarn. In: *MittÖ* Wien 33–34, 309–325.
- Kazdová, E. 1989–90: Hrob H12 s vypíchanou keramikou a červeným barvivem z Těšetic-Kyjovic. In: *SPFFBU* E 34–35, 127–141.
- Kazdová, E. 1992: K pohřebnímu ritu lidu s vypíchanou keramikou na Moravě. In: *SPFFBU* E 37, 7–24.
- Kempisty, E. 1962: Pierwszy grób kultury wstegowej ceramiki rytej na Lubelszczyźnie w Gródku Nadbuznym, pow. Hrubieszów, WA 28, 284–285.
- Kloiber, Ä. — Kneidinger, J. — Perlwieser, M. 1971: Die neolithische Siedlung und die neolithischen Gräberfundplätze von Rutzing und Heid; Ortsgemeinde Hörsching, polithische Bezirk Linz-Land, Oberösterreich. In: *Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereines* 116, 23–50.
- Koštuřík, P. 1973: Die Lengyel-Kultur in Mähren. *SĚAŮ* Brno I/ 6 Praha.
- Koštuřík, P. 1979: Neolitické sídliště s malovanou keramikou u Jaroměřic n. R. *SĚAŮ* Brno VII/ 1 Praha.
- Koštuřík, P. 1980: Hrob kultury s moravskou malovanou keramikou z neolitického sídliště u Jaroměřic n. R. In: *SPFFBU* E 25, 57–64.
- Makkay, J. 1978: Mahlstein und das rituelle Mahlen in der prähistorischen Opferzeremonien, *AAASH* 30, 13–36.
- Neugebauer, Ch. — Neugebauer, J. W. 1987: Kleinhadersdorf, *FaÖ* 26, 194.
- Neugebauer, Ch. — Neugebauer, J. W. 1988: Kleinhadersdorf, *FaÖ* 27, 265.
- Neugebauer, Ch. — Neugebauer, J. W. 1989: Kleinhadersdorf, *FaÖ* 28, 167.
- Neugebauer-Maresch, Ch. 1992: Der bandkeramische Friedhof von Kleinhadersdorf bei Poysdorf, NÖ. In: *Archäologie Österreichs* 3/1, 5–11.
- Neustupný, J. — Točík, A. 1958: *Pravěk Československa (Výstava)*. Praha.
- Němejcová-Pavůková, V. 1980: Výsledky systematického výskumu vo Svodíne. In: *AVANS* 1979, Nitra, 145–148.
- Němejcová-Pavůková, V. 1986: Vorbericht über die Ergebnisse der systematischen Grabung in Svodín in den Jahren 1971–1983, *SIA* 34, 133–176.
- Němejcová-Pavůková, V. 1998: *Praveké dejiny Svodína. Svodín*.
- Novotný, B. 1962: Lužianska skupina a počiatky maľovanej keramiky na Slovensku. Bratislava.
- Pavúk, J. 1972: Neolithisches Gräberfeld in Nitra, *SIA* 20, 5–105.
- Pavúk, J. 1977: Nálezisko lengyelskej a badenskej kultúry v Santovke a Domadiciach. In: *AVANS* 1976, Nitra, 221–222.
- Pavúk, J. 1981: Súčasný stav štúdia lengyelskej kultúry na Slovensku, *PA* 72, 255–299.
- Pavúk, J. 1987: Sídlisko lengyelskej kultúry v Santovke a Domadiciach. In: *AVANS* 1986, Nitra, 84–85.
- Pavúk, J. 1997: Kockovité a zoomorfne dóžičky lengyelskej kultúry zo Santovky. In: *SPFFBU* M 2, 65–78.
- Peschel, Ch. 1992: Regel und Ausnahme. Linearbandkeramische Bestattungssitten in Deutschland und angrenzenden Gebieten, unter besonderer Berücksichtigung der Sonderbestattungen. *Internationale Archäologie* 9. Buch am Erlbach.
- Pittioni, R. 1954: *Urgeschichte des österreichischen Raumes*. Wien.
- Podborský, V. 1993: Nástup zemeďelské civilizace (neolit). In: *Pravěk dějiny Moravy*, Brno, 71–150.
- Rakovský, I. 1984: Záchraný výskum na eneolitickém výšinném sídlišti ve Výrovicích (okr. Znojmo). In: *PV* 1982, Brno, 19–20.

- Ruttkay, E. 1985: Ein Brandgrab der Lengyelkultur mit einer Henkelschale aus Ursprung, Niederösterreich. In: *AnnNMWien* 89, 211–224.
- Ruttkay, E. — Teschler-Nicola, M. 1983: Zwei Lengyel-Gräber aus Niederösterreich. In: *AnnNMWien* 87, 21–235.
- Schlechter, U. 1960: Bradbestattung und Seelenglauben. Berlin.
- Schmiedt, S. 1964: Zwei Bradgräber aus Langenzersdorf, p. B. Korneuburg, NÖ, AA 36, 4–10.
- Srejovič, D. 1979: Protoneolit — Kultura Lepenskog Vira. In: *Praistorija JZ II. Neolitsko doba*. Sarajevo, 33–76.
- Srejovič, D. — Letica, Z. 1978: Vlasac. Mezolitsko naselje u Derdapu. Tom. I. Beograd.
- Steklá, M. 1956: Pohřby lidu s volutovou a vypíchanou keramikou, AR 8, 697–723.
- Točák, A.—Lichardus, J. 1966: Staršia fáza slovensko-moravskej maľovanej keramiky na juhozápadnom Slovensku, PA 57, 1–90.
- Torma, I. 1969: Pári–Altacker, AÉ, 253.
- Torma, I. 1971: Neolithische Siedlung und Gräberfeld, kupferzeitliche Siedlung, bronzzeitliche Siedlung in Pári–Altacker. In: *MAUng* 2, 27–34.
- Urban, O. H. 1979: Lengyelzeitliche Grabfunde in Niederösterreich und Burgenland. In: *MittÖAWien* 29, 9–21.
- Veit, U. 1996: Studien zum Problem der Siedlungsbestattung im europäischen Neolithikum. Münster — New York.
- Vildomec, F. 1928–29: O moravské neolitickej keramice maľovanej, OP 7–8, 1–43.
- Vizdal, J. 1973: Zemplín v mladšej dobe kamennej. Košice.
- Voight, T. 1963: Zur Problematik der späneolithischen Brandbestattungen in Mitteleuropa, *JfMV* 47, 181–242.
- Wosinsky, M. 1888: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel. Seine Erbauer und Bewohner. 1. Heft. Budapest.
- Wosinsky, M. 1890: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel. Seine Erbauer und Bewohner. Heft 2. Budapest.
- Wosinsky, M. 1891: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel. Seine Erbauer und Bewohner. Heft 3. Budapest.
- Zalai-Gaál, I. 1984: Neolithikus koponyakultusz és emberáldozat leletek Tolna megyéből. In: *BBMÉvk* 12, 3–42.
- Zalai-Gaál, I. 1986: Sozialarchäologische Forschungsmöglichkeiten aufgrund späneolithischer Gräbergruppen in Südwestlichem Ungarn. In: *BBAMÉvk* 13, 139–154.
- Zalai-Gaál, I. 1996: Die Kupferfunde der Lengyel-Kultur im südlichen Transdanubien. In: *AAASH* 48, 1–34.
- Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 B.C.). Praha.

POUŽITÉ SKRATKY

- AnnNMWien** — Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien, Wien
- BBAMÉvk** — A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, Szekszárd
- JPMÉvk** — Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
- MAUng** — Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademieder Wissenschaften, Budapest
- MittÖAWien** — Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte, Wien

ZUR FRAGE DES BRANDBESTATTUNGSRITUS BEIM VOLK MIT LENGYEL-KULTUR IM VERLAUF DES JUNGNEOLITHIKUMS

Aus dem östlichen Verbreitungsgebiet der Lengyel-Kultur, aus deren älteren Stufe (LgK I), sind 10 bis 11 Gräberfelder mit fast 1 100 Bestattungen bekannt. Bisher gelang es jedoch nur 15 Brandgräber aufzudecken (etwa 1,36%). Alle stammen aus Aszód (Kalicz 1985, 99) wo sie bei 220 Bestattungen etwa 7% der Gesamtzahl bilden. Ihre Ausstattung, aus einem bis fünf Gefäßen, bzw. geschliffenen Steininstrumenten (bei Skelettgräber für Männer charakteristisch) und ein paar Perlen bestehend, weist keine deutlichere Unterschiedlichkeiten auf, der Ausstattung der restlichen Beigesetzten gegenüber.

Den ersten Brandbestattungen im LgK-Milieu begegnen wir jedoch schon im Laufe der Lužianky-Gruppe, die man zusammen mit der Sé-Wöbling-Gruppe als die älteste, sog. Frühstufe der LgK betrachten kann. Zu den Brandgräbern der Lužianky-Gruppe zählte B. Novotný (1962, 155) die Gräber 8 und 11 aus Nitra-Mlynárce und das Grab 1/ 1956 aus Lužianky (Novotný 1962, 104).

Die Brandgräber bilden eine spezielle Gruppe auch im Rahmen der Ritualbestattungen in den Siedlungen. In Mähren sind sie bisher aus Jaroměřice nad Rokytinou, Vedrovice und vielleicht auch Hluboké Mašůvky bekannt und gehören in den Abschnitt MMK Ib (Košťálek 1979, 14; Humpolová 1992, 62 u.w.). In Österreich gehören zu ihnen die Gräber aus Eggenburg und vielleicht auch Rabensburg, die etwas jünger sind als die mährischen, wahrscheinlich von der Wende MOG Ib/IIa. Vereinzelt bleibt vorläufig auch das Gefäß, gefüllt mit verbrannten Überresten eines ein- bis sechsjährigen Kindes, aus Szakály-Rétiföldek (Zalai-Gaál 1984, 35).

Die Brandgräber in den jungneolithischen Siedlungen der LgK (LgK I-IIa) sind also relativ selten (3 bis 6 Fälle); die Menschenrestenfunde aus dieser Zeit sind nämlich ungefähr 100 Fundstellen registriert.

Die vereinzelt Knochenfunde mit Brandspuren, die eher mit Anthropophagie oder anderem Ritualvorgehen zusammenhängen (z.B. Langenlois, Hankenfeld u.ä.), kann man zu den Brandgräbern, deren Anzahl erst ab Anfang Altneolithikums wächst, nicht zählen.

Die Wurzeln des Brandbestattungsritus werde vor allem in Österreich und Mähren im StK-Milieu gesucht, wo er an ältere Traditionen, aus dem Bestattungsritus der LnK übernommen, anknüpfte (Peschel 1992, 192).

